

**ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN YAPAY ZEKA POLİTİKALARININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ****COMPARATIVE ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE POLICIES OF
INTERNATIONAL ORGANIZATIONS****Tuğçe BAYRAM TOPÇU¹****Elvettin AKMAN²****Özet**

Yapay zekânın küresel düzeyde insan hakları, etik değerler, veri güvenliği, ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik gibi çok boyutlu etkiler doğurması, bu alandaki uluslararası düzenleme ihtiyacını daha görünür kılmıştır. Bu doğrultuda günümüzde uluslararası örgütlerin geliştirdiği vizyonlar, etik ilkeler ve politika belgeleri büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin uluslararası düzeydeki yönetim boyutunu ele almakta ve Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Avrupa Birliği (AB) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi dört önemli uluslararası örgütün politika yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Çalışma, örgütlerin genel vizyonlarını, temel politika belgelerini, etik ilkelerini ve yasal bağlayıcılıklar içerip içermediğini dikkate alarak sistematik bir analiz sunmaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen analizde, belge tarama ve tematik analiz teknikleri kullanılmış; örgütlerin insan merkezli, güvenilir ve kapsayıcı yapay zekâ vizyonlarına nasıl yaklaştıkları değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, her örgütün yapısı ve misyonu doğrultusunda farklı araçlar geliştirdiği, ancak insan merkezli, kapsayıcı ve etik temelli bir yapay zekâ anlayışında buluştukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Uluslararası Örgütler, Kamu Politikası, Etik İlkeler

**COMPARATIVE ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE POLICIES OF
INTERNATIONAL ORGANIZATIONS****Abstract**

The multidimensional effects of artificial intelligence on the global level, such as human rights, ethical values, data security, economic growth and environmental sustainability, have made the need for international regulation in this area more visible. In this context, the visions, ethical principles and policy documents developed by international organizations are very important today. This study addresses the governance dimension of artificial intelligence technologies at the international level. Comparatively, it examines the policy approaches of four important international organizations, namely the United Nations (UN), UNESCO, the European Union (EU) and the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). The study presents a systematic analysis by considering the general visions of the organizations, their basic policy documents, ethical principles and whether they contain legal bindings. In the analysis carried out with the qualitative research method, document scanning and thematic analysis techniques were used; how the organizations approached their human-centered, reliable and inclusive artificial intelligence visions was evaluated. As a result, it was determined that

¹ Araştırma Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, tugcebayram@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9344-8327

² Doçent Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, elvettinakman@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2303-840X

each organization developed different tools in line with its structure and mission, but they came together in a human-centered, inclusive and ethically based artificial intelligence understanding.

Key Words: Artificial Intelligence, International Organizations, Public Policy, Ethical Principles

GİRİŞ

Yapay zekâ teknolojileri, 21. yüzyılın toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümünü şekillendiren en kritik unsurlardan biri hâline gelmiştir. Sağlıktan eğitime, güvenlikten çevresel sürdürülebilirliğe kadar çok geniş bir yelpazede dönüşüm yaratan bu teknolojiler, yalnızca fırsatlar değil aynı zamanda çeşitli etik, hukuki ve yönetsimsel sorunlar da doğurmaktadır. Bu çerçevede, küresel ölçekli düzenlemelere ve iş birliklerine duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Yaşamın her alanında ve boyutunda yapay zekânın yönetişimi, yalnızca ulusal düzeyde değil aynı zamanda uluslararası düzeyde de politika yapıcılarının, akademik çevrelerin ve sivil toplumun da gündemini oluşturmaktadır. Yapay zeka teknolojilerinin hukuki bir perspektiften küresel ve bölgesel anlamda ortak bir zeminde düzenlenmesi için uluslararası örgütler, yetki ve görevleri dahilinde ilkeler, politika belgeleri ve normatif çerçeveler geliştirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, BM, UNESCO, AB ve OECD gibi uluslararası örgütlerin yapay zeka politikalarını karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmektir. Her örgütün kendine özgü yapısı, temsil ettiği coğrafi ve ideolojik bağlam ile oluşturduğu politika yaklaşımı farklılıklar göstermektedir. Örneğin, BM ve UNESCO daha evrensel ve etik temelli ilkelerle hareket ederken, AB yasal bağlayıcılığı olan düzenlemelerle kapsamlı politikalar üretmekte; OECD ise rehber niteliğindeki ilke ve tavsiyelerle üyelerini yönlendirmektedir. Çalışmada, söz konusu örgütlerin yapay zeka teknolojilerine yönelik vizyonları, politika belgeleri, etik ilkeleri ve yasal boyutları karşılaştırmalı olarak ortaya koyulmakta ve bu bağlamda uluslararası düzeyde güvenilir, insan merkezli ve sürdürülebilir yapay zeka politikalarının ortak ve farklı yönleri analiz edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda örgütlerin yayınladığı strateji belgeleri, etik ilkeler ve uygulama araçları ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Kuşkusuz uluslararası örgütlerin son yılların yükselen değeri olan yapay zeka teknolojileri hakkında pek çok politika belgesi, araştırma ve çalışma raporu, alt kuruluş ve çalışma grupları vb. bulunmaktadır. Çalışmanın kapsamı birden fazla uluslararası örgütü içerdiği için politika belgelerinin seçilmesinde literatür analizi sonucu yalnızca ana politika belgeleri çalışmaya konu edilmiştir.

Çalışma nitel bir araştırma yöntemi benimsemekte olup, belge tarama ile derlenecek veriler doküman analizi yöntemiyle çözümlenecektir. Analiz kapsamında incelenen örgütlerin yayınladığı seçili strateji belgeleri, etik ilkeler, tavsiye kararları, eylem planları, güncel raporları gibi sert hukuk ve yumuşak hukuk belgeleri incelenmiş; her örgütün yapay zekaya yaklaşımı alt başlıklara ayrılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle bir araya getirilmiş, örgütlerin ortak noktaları ve farklılaştığı noktalar ortaya konmuştur. Bu yöntem, örgütlerin sadece normatif çerçevelerini değil, aynı zamanda bu ilkeleri nasıl uygulamaya dönüştürdüklerini de incelemeyi mümkün kılmıştır. Karşılaştırma kriterleri vizyon, temel politika belgeleri, etik ilkeler, etik ilkelerin uygulanma şekli, izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları, katılımcılık ve paydaş dahiliyeti, yasal bağlayıcılık olarak belirlenmiştir.

1. Yapay Zeka Yönetişimi ve Temel Etik İlkeler

Yapay zekâ yönetişimi, uluslararası, ulusal ve kurumsal düzeylerde yürürlükte olan yasa, politika, çerçeve, uygulama ve süreçlerden oluşan bir sistemdir. Bu sistem, yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanılmasında çeşitli paydaşların sorumluluklarını yerine getirmelerine, bu teknolojileri yönetmelerine ve denetlemelerine yardımcı olmaktadır. Yönetişim uygulamaları, yapay zekânın paydaşların hedefleriyle uyumlu, sorumlu, etik ve yürürlükteki düzenlemelere uygun şekilde kullanılmasını sağlamayı amaçlar. Etkili yapay zekâ yönetişimi; yasal ve etik gerekliliklere uygunluğu güvence altına alarak aktörlerin şeffaflık, güvenlik ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda yapay zekâ sistemlerini yönetmelerini sağlamaktadır. Aynı zamanda bireylerin temel haklarını ve özellikle veri gizliliğini koruyacak şekilde standartlar, kurallar ve düzenlemeler getirerek yapay zekâya ilişkin risklerin denetimini de mümkün kılmaktadır (Wodi, 2024: 9).

Floridi (2023: 79-80)'e göre yapay zeka yönetişimi, etik ilkelerin korunmasını sağlamak için yapay zeka sistemlerinin doğru bir şekilde geliştirilmesi, kullanılması ve yönetilmesi amacıyla politikalar, prosedürler ve standartlar oluşturma ve uygulama pratiğini ifade etmektedir. Bu ifade, Floridi'nin yönetişimi teknikten çok etikle bütünleşik, normatif temelli ve esnek bir uyarlama süreci olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Floridi bu süreci kapsayan genel bir ifade kullanmak amacıyla dijital etik, düzenleme ve yönetişim ile yapay zeka yönetişimini tek başlık altında "dijitalin iyi yönetişimi" olarak adlandırmaktadır. Ayrıca Floridi (2023: 173–175), yapay zekânın yönetişiminde sadece devletlerin değil, akademi, özel sektör ve sivil toplumun da sorumluluk taşıdığını vurgular. Yani yönetişim, çok paydaşlı bir yapıda gerçekteşmelidir.

Yapay zeka yönetişimi, etik ilkelerle derinlemesine bağlantılıdır çünkü bu ilkeler, yapay zeka teknolojilerinin tasarımı, geliştirilmesi ve dağıtılması için ahlaki bir pusula sağlamaktadır. Yapay zekanın hızlı ilerlemesi, özerklik, önyargı, açıklanabilirlik, adalet, mahremiyet, sorumluluk, şeffaflık ve güvenle ilgili önemli etik zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu zorlukları ele almak için birçok uluslararası örgüt ve kuruluş, etik ilkeler önermiştir. Önerilen ilkeler yapay zeka sistemlerinin yaşam döngülerinde olası riskleri bertaraf etmek, hukuksuzlukların oluşmasını engellemek ve yapay zekayı topluma faydalı şekilde kullanmayı sağlamak için bir çok ülkede iç hukuka yansıtılmış ve politika araçlarına temel sağlamıştır. Bu ilkelere ilerleyen başlıklarda değinilecektir. Öncesinde Luciano Floridi tarafından tanımlanan ve ilk olarak 2018 yılında öne sürülen, ardından uluslararası örgütlerce benimsenerek uluslararası alanda yapay zeka etik ilkelerine kaynak sağlayan beş temel etik ilkeye değinilecektir (2023: 61-63):

1. İyilikseverlik: İnsanlığın ve gezegenin iyiliğini, onurunu ve sürdürülebilirliğini teşvik etmek, temelde "ortak faydayı" hedeflemek.

2. Kötülük Yapmama: "Zarar vermeme" ilkesi, kişisel mahremiyetin ihlallerini önlemeye, güvenliği sağlamaya ve Yapay zeka teknolojilerinin kötüye kullanılmasını engellemeye odaklanır. Buna yapay zeka silahlanma yarışı ve özyinelemeli kendini geliştirme gibi risklere karşı uyarılar da dahildir.

3. Özerklik: Yapay zekanın insan özerkliğini ve onurunu baltalamak yerine teşvik etmesini sağlamak, bireylere "karar verme gücü" tanımak. Bu aynı zamanda algoritmaların özerkliğinin kısıtlanabilir ve geri alınabilir olması gerektiği anlamına gelir.

4. Adalet: Refahı ve dayanışmayı teşvik ederken, haksızlığı, ayrımcılığı ve mevcut önyargıların pekiştirilmesini önler. Bu ilke, geçmişteki yanlışları düzeltmeyi ve çeşitliliği teşvik etmeyi amaçlar.

5. Açıklanabilirlik: Yapay zeka için bu kritik yeni ilke iki yönlüdür: Anlaşılabilirlik: Yapay zeka sistemlerinin, özellikle karar verme süreçlerinin "nasıl çalıştığını" anlama. Sorumluluk: Yapay zekanın eylemleri ve sonuçları için sorumluluğun izlenebilir ve atanabilir olmasını sağlamak için "nasıl çalıştığından kimin sorumlu olduğunu" yanıtlama. Açıklanabilirlik, diğer etik pratikleri ve ilkeleri mümkün kılan "etik öncesi bir koşul" veya "altyapı etiği" olarak kabul edilmektedir.

Bu ilkeler, çeşitli sektörler ve yargı alanları için yasalar, kurallar, teknik standartlar ve en iyi uygulamaların geliştirilmesi için temel bir çerçeve görevi görmektedir. Yapay zekaya karşı kamu güvenini ve anlayışını inşa etmek için de kritik öneme sahiptirler.

Yapay zeka yönetişiminin temelini oluşturan ilkeler, yönetim sistemleri içerisinde, bağlayıcılığı olmayan ancak yönlendirici etkisi bulunan soft law (yumuşak hukuk) faktörlerinden sayılmaktadır. Buna göre yapay zeka yönetişiminin yasa, politika, çerçeve, uygulama ve süreçlerden oluştuğu göz önüne alındığında, bağlayıcı olmayan soft law araçları ile bağlayıcı nitelikteki hard law (sert hukuk) araçları ve belgelerinin bir arada kullanıldığı görülebilmektedir. Bu kavramları biraz daha açmak ve yapay zeka yönetişimindeki kullanımlarını anlamak yerinde olacaktır.

Sert Hukuk, yasal olarak bağlayıcı, kesin ve uygulama yetkisi devreden düzenlemeleri ifade etmektedir. Uluslararası ilişkiler bağlamında sert hukuk; işlem maliyetlerini azaltmayı, taahhütlerin güvenilirliğini artırmayı ve uygulama süreçlerindeki belirsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Abbot ve Snidal, 2000: 421–423). Yapay zekâ yönetişiminde sert hukuk ise, somut yükümlülükler içeren ve ihlali durumunda yaptırımlar öngören düzenlemeleri kapsamaktadır. Örneğin AB Yapay Zekâ Yasası, geliştirilen ve kullanılan yapay zekâ sistemleri için bağlayıcı kurallar belirlemekte; yasa dışı uygulamalar veya yükümlülük ihlalleri durumunda şirketlere 7,5 ila 35 milyon Euro arasında para cezası uygulanmasını öngörmektedir. Yasa aynı zamanda dünya genelinde bir yapay zekâ standardı olma hedefini de taşımakta ve belirli yasaklanmış yapay zeka uygulamalarını ve yüksek riskli yapay zeka sistemlerini tanımlamaktadır (Wodi, 2024: 33–37). ABD’de ise New York Yerel Yasa 144, işe alımda kullanılan otomatik sistemlerde önyargı denetimini zorunlu kılarken, Illinois’in Yapay Zekâ Video Mülakat Yasası, adaylardan bilgilendirilmiş rıza alınmasını şart koşmaktadır (Wodi, 2024: 38). Ayrıca, kişisel veri koruması ve otomatik karar alma süreçlerine ilişkin kapsamlı hükümler içeren GDPR da sert hukuk kapsamında değerlendirilmektedir.

Sert hukuk mekanizmalarının temel avantajları; yükümlülüklerin netliği, ihlallerin caydırıcılığı ve uygulama gücüdür. Bu düzenlemeler, genellikle ulusal yasalara entegre edilerek bireyler veya özel aktörler tarafından da uygulanabilir hale gelir. Ancak, devlet egemenliğini sınırlama potansiyeli ve yüksek müzakere maliyetleri nedeniyle, sert hukuk her durumda tercih edilmeyebilir (Abbot ve Snidal, 2000: 422–437).

Buna karşılık, Yumuşak Hukuk, bağlayıcılığı sınırlı, daha esnek ve yorumlamaya açık düzenlemeleri kapsamaktadır. Özellikle farklı ülkeler ve sektörler arasında uzlaşmayı kolaylaştırması, belirsizlikleri yönetebilmesi ve yenilikçi uygulamalara uyum sağlayabilmesi açısından önemlidir (Abbot ve Snidal, 2000: 422). Yumuşak hukuk araçları genellikle değer temelli ilkeler, rehberler veya gönüllü taahhütlerden oluşmaktadır. Bu yönetim yöntemleri sert hukuka bazı benzerlikler taşıyabilir. Ancak yükümlülük,

tekdüzelik, yargılanabilirlik, yaptırımlar ve/veya bir uygulama personeli gibi özelliklerden yoksun oldukları için "yumuşak hukuk" olarak sınıflandırılırlar (Trubek, Cottrell & Nance, 2005: 5). Örneğin OECD Yapay Zekâ İlkeleri, hükümetlere güvenilir ve insan merkezli yapay zekâ geliştirmeleri konusunda tavsiyeler sunar ve doğrudan yasal yükümlülükler içermese de davranışları yönlendirmeyi hedefler (Wodi, 2024: 19–20). Benzer şekilde, NIST tarafından geliştirilen Yapay Zekâ Risk Yönetimi Çerçevesi (AI RMF), farklı sektörlerde uyarlanabilir yapısıyla olası riskleri azaltmaya odaklanır. Kanada'nın yaklaşımını şekillendiren G7 Hiroşima Süreci kapsamındaki uluslararası yönlendirici ilkeler de bu kapsamda değerlendirilebilir (Wodi, 2024: 44). Ayrıca, meslek içi etik düzenlemeler de yumuşak hukukun bir parçasıdır. Özellikle tıp veya hukuk alanlarında olduğu gibi, yapay zekâ ile çalışan uzmanların geliştirdiği meslekî etik kodlar öz düzenleme örneklerini oluşturur (Floridi, 2023: 82).

Yapay zekâ yönetişimi, yalnızca yasal zorunluluklara dayanmamakta, aynı zamanda etik sorumluluklara da odaklanmaktadır. Bu kapsamda hem sert hukuk hem de yumuşak hukuk araçları birlikte kullanılmakta; biri bağlayıcı kurallarla riskleri sınırlarken, diğeri gönüllü ilkelerle sorumlu uygulamaları teşvik etmektedir. Bu nedenle, yapay zekânın hızlı gelişimine uyum sağlamak, potansiyel faydalarını en üst düzeye çıkarmak ve aynı zamanda toplumsal riskleri azaltmak için her iki yaklaşımın dengeli biçimde kullanılması gerekmektedir. Bu hibrit yapı, yapay zekâ teknolojisinin etik, güvenli ve insan merkezli bir şekilde yönlendirilmesini mümkün kılmaktadır (Abbot ve Snidal, 2000: 423).

2. Uluslararası Örgütlerin Yapay Zeka Politikalarının İncelenmesi

Yapay zeka teknolojileri hızla gelişmekte ve toplumları her açıdan kuşatarak dijital bir dönüşüme sürüklemektedir. Hem büyük bir risk hem de potansiyel barındıran yapay zeka ile ilgili kapsayıcı, inovatif, esnek ve yeniliklere uyum sağlayacak uluslararası yasal çerçeveler ve etik ilkeler gerekmektedir. Uluslararası örgütler bu boşluğu dolduracak aktörler olarak karşımıza çıkmakta ve yapay zekanın ihtiyaç duyduğu küresel standartları getirmek, yönetişimi sağlamak, uyulması gereken etik ilkeleri belirlemek, işbirlikleri kurmak, risk yönetimi ve güvenliği sağlarken toplumsal fayda ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek gibi görevleri yerine getirmektedir. Bu sayede hem teknolojinin gelişim sürecini yönlendirmek hem de toplumlar üzerinde yaratabileceği potansiyel riskleri yönetmek için gerekli küresel normlar oluşturulmaktadır. Uluslararası örgütlerin politika belgeleri, uluslararası düzeyde bir rehberlik ve koordinasyon sağlamaya yönelik önemli adımlardır.

Uluslararası örgütlerin sınıflandırılması Dedeoğlu'na (1998: 18-27) göre pek çok açıdan gerçekleştirilebilir. Buna göre örgütün amacı, üye sayısı, coğrafi dağılımı, süresi, faaliyet alanı, görevi, karar alma yetkisi, üyelerinin refah düzeyi, yaptırım etkinliği gibi faktörler öne çıkmaktadır.

Bu açılardan bakıldığında BM, barış, güvenlik, kalkınma, insan hakları gibi çok çeşitli genel amaçlarla kurulmuş, çok taraflı üye sayısına sahip, kuruluşundan itibaren varlığını sürdüren daimi nitelikte, coğrafi dağılımı evrensel ölçekte olan, siyasal ve ekonomik faaliyet alanına sahip, görevi hm birlikte davranma hem normatif çerçeve oluşturmayı içeren, işbirliği ile karar alan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kapsayan, kısıtlı yaptırım etkinliği olan uluslararası bir örgüt olarak nitelendirilmektedir. Dedeoğlu (1998: 26) yaptırım etkinliğinden bahsederken yaptırım uygulamada etkin olan ve olmayan olmak üzere örgütleri iki gruba ayırarak incelemiştir. Etkin olan grubun nitelikleri siyasal, ekonomik ve askeri anlamda ele alınmaktadır. Siyasal anlamda üyeliği askıya alma,

üyelikten çıkarma, anlaşmaları tanımama; ekonomik anlamda mal almama-satmama, mali yardım ve yatırım yapmama; askeri anlamda silah alım satım ve üretiminde yaptırım uygulama gibi faaliyetler sıralanmıştır. Buna göre BM Güvenlik Konseyi kararlarının yaptırım gücü olduğundan bahsedilebilir. Ancak yapay zeka yönetişimi çerçevesinde düşünüldüğünde alınan kararların niteliği ile yaptırım gücünden ziyade öneri ve tavsiye niteliğinde kararlar aldığı yorumu getirilmektedir.

UNESCO, kültür, eğitim, bilim ve iletişim alanlarında teknik faaliyet yürüten özel amaçla kurulmuş, çok taraflı üye sayısına sahip, kuruluşundan itibaren varlığını sürdüren daimi nitelikte, coğrafi dağılımı evrensel ölçekte olan, teknik ve çok işlevli faaliyet alanına sahip, birlikte davranma esaslı, işbirliği ile karar alan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kapsayan, yumuşak hukuk üzerinden işleyen uluslararası bir örgüttür.

OECD, ekonomik kalkınma başta olmak üzere çok sayıda alanda politika geliştiren genel amaçla kurulmuş, çok taraflı üye sayısına sahip, kuruluşundan itibaren varlığını sürdüren daimi nitelikte, evrensel, ekonomik başta olmak üzere çok işlevli faaliyet alanına sahip, birlikte davranma esaslı, işbirliği ile karar alan, sanayileşmiş ülkelerden oluşan, etkinliği yumuşak hukuk araçları ile sınırlı, oybirliği ile karar alan uluslararası bir örgüttür.

AB, üye ülkeleri dahilinde ekonomi, siyaset, güvenlik, çevre gibi birçok alanda faaliyet gösteren genel amaçla kurulmuş, çok taraflı üye sayısına sahip, kuruluşundan itibaren varlığını sürdüren daimi nitelikte, bölgesel, siyasal ve ekonomik faaliyet alanına sahip, üyelerini idare etmeyi esas alan, Komisyon, Parlamento ve Adalet Divanı vasıtasıyla uluslararası karar alan, sanayileşmiş ülkelerden oluşan, hukuki, siyasal ve ekonomik anlamda etkin yaptırım gücü olan, oybirliği ve nitelikli çoğunlukla karar alan uluslararası/ulusüstü örgüttür.

Bu bağlamda AB, diğer örgütlerden farklılaşarak ulus üstü bir örgüt haline gelmiş, üyeleri arasında belirli konularda yetki devri ilkesini benimseyerek ülkelerin yerel politikalarındaki etkinliğini arttırmıştır. Bunun sonucunda üye devletler yetki devrinde bulundukları konularda Avrupa Birliği'nin almış olduğu ortak kararlara uyacağını taahhüt etmektedirler. Böylelikle belirtilen üyeliği askıya alma yaptırımlarda bulunma ortak siyasi karar alma mekanizmasından yoksun bırakma gibi zorlayıcı eylemler zaman zaman Avrupa Birliği tarafından üye devletlere yönelik olarak uygulanmaktadır (Kanat & Aytaç, 2018: 66).

Çalışma kapsamında örgütler incelenirken sadece taraflarınca yayınlanan kamu politikası belgeleri, etik ilkeler, plan ve programlar gibi yumuşak hukuk belgeleri ile, yasa, direktif, tüzük gibi bağlayıcı nitelikte olan sert hukuk belgeleri üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir.

Bu örgütlerin karşılaştırmalı olarak ele alınmasının amacı, yalnızca yapısal özelliklerini analiz etmek değil, aynı zamanda yapay zekâ yönetişiminde oynadıkları normatif rolleri değerlendirebilmektir. Her biri farklı düzeyde politik etki gücü, norm üretme kapasitesi ve coğrafi-yönetimsel etki alanına sahiptir. Örgütlerin seçiminde ilgili uluslararası örgütlerin yapay zekâ yönetişiminde oynadığı işlevsel rollerin yanı sıra norm üretme kapasiteleri de dikkate alınmıştır.

İlk olarak, bu örgütler, yapay zekâ alanında norm üretme kapasitesi yüksek, kurumsallaşmış ve uluslararası kabul görmüş belgeler yayımlamış aktörlerdir. Örneğin AB, 2024 yılında kabul ettiği Yapay Zekâ Yasası ile dünyada ilk defa kapsamlı ve bağlayıcı bir düzenleyici çerçeve oluşturmuştur. OECD, 2019 yılında yayımladığı Yapay Zekâ İlkeleri ile birçok ülke tarafından benimsenen bir etik norm dizisi geliştirmiştir (OECD, 2024).

UNESCO ise 2021 yılında kabul edilen Yapay Zekânın Etik İlkelerine İlişkin Tavsiye Kararı ile 194 ülkenin ortaklaştığı ilk evrensel etik metni sunmuştur (UNESCO, 2021). Örgütler, üye ülkelerin yanı sıra birbirlerine de doğrudan ve dolaylı etkilerde bulunmuş, özellikle etik ilkeleri biçimlendirirken birbirlerinden etkilenmişlerdir.

İkinci olarak, bu örgütlerin her biri farklı normatif araçlar kullanarak yapay zekâ yönetişimine katkı sağlamaktadır. AB, sert hukuk araçları ile üyelerini bağlayıcı düzenlemeler üretirken; OECD, BM ve UNESCO daha çok yumuşak hukuk çerçevesinde etik kılavuzlar ve ilkeler sunmaktadır. Bu çeşitlilik, çalışmanın normatif çerçeveyi tekdüze değil çoğulcu biçimde ele almasını sağlamaktadır.

Ayrıca, seçilen örgütler arasında coğrafi temsil alanlarının, karar alma yapılarının ve etki biçimlerinin farklılık göstermesi, örgüt-temelli yönetim yaklaşımlarının karşılaştırılmasına imkân vermektedir. Dolayısıyla, bu dört örgütün seçimi; çalışmanın kuramsal çeşitlilik ve karşılaştırma gibi temel amaçlarıyla doğrudan örtüşmektedir.

2.1. Birleşmiş Milletler

BM, 1945 yılında kabul edilen “Birleşmiş Milletler Şartı” gereğince tüm insanlık için barış, güvenlik, eşitlik ve sosyal ilerlemeyi vizyon edinmiş, bunun için insan hakları ve insanlık onurunun korunması, ulusların eşitliği, halkların refahını arttırmak gibi ilkeleri işbirliği ve barışçıl yollarla sağlamayı benimsemiş bir örgüt olarak kendini tanımlamaktadır (UN, 1945). Bu doğrultuda BM’nin yayınlamış olduğu politika belgeleri, çalışmaları ve yürüttükleri projeler insanlık, eşitlik, barış, hukukun üstünlüğü ve sürdürülebilirlik gibi amaçlar dahilinde biçimlenmektedir.

BM’nin yapay zeka konusundaki genel yaklaşımı ve vizyonu da bu çerçevede şekillenmiştir. Buna göre yapay zeka sistemleri kimseyi arkada bırakmayan, insan merkezli, güvenilir, açıklanabilir, ayrımcılığı ve dışlamayı en aza indiren, etik ve adil politikaların uygulanmasını temel almaktadır. Bu vizyon, dijital teknolojilerin risk ve faydalarını kabul etmekle birlikte, küresel eşitsizliklerin azaltılması ve BM’nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla yapay zekanın potansiyelinden yararlanmayı da içermektedir. Ayrıca, 2030 yılına kadar herkesin internete bağlanması, dijital okuryazarlık ve becerilerin geliştirilmesi, dijital kamu malları ve altyapısının geliştirilmesi, gelişmekte olan ülkelerin yapay zeka kapasitelerinin artırılması ve uluslararası işbirliğini sağlamak da BM’nin dijital teknolojilerin kullanımını faydalı ve risklerden arınmış bir vizyon sunmaktadır (UN, 2020). Birleşmiş Milletler, yapay zeka teknolojilerinin son yıllarda hızla gelişmesi nedeniyle karşılaşılan etik, güvenilirlik ve yönetim alanındaki risk ve zorluklara da dikkat çekmektedir. Bunun için örgütün benimsediği değer ve ilkelerin yapay zeka sistemlerinin yaşam döngüsü boyunca göz önüne alınması ve farklı etik yönelim ve kültürleri dikkate alan küresel bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. BM bu hususta uzun vadeli, insan haklarına saygılı ve etik bir dengenin korunmasına önem vermektedir (UNESCO, 2020)

BM’nin kendi çatısı altında yapay zeka teknolojileri, bu teknolojilerin risk ve faydaları, kullanım alanları ve çözüm önerileri gibi hususlarda yayınlamış olduğu politika belgeleri ile alt kuruluşlarınca yayınlanan politika belgeleri ayrı ayrı ele alınmalıdır. Örgütün alt kuruluşları kendi amaç ve etkinlik alanları kapsamında çeşitli belgeler yayınlamış ve yayınlamaktadır. Bu başlık altında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca yayınlanan politika belgeleri ele alınacaktır. Başlıca belgeler şu şekilde sıralanabilir; i) Dijital İşbirliği için Yol Haritası, 2020; ii) Ortak Gündemimiz, 2021; iii) Küresel Dijital Sözleşme, 2023.

Yukarıdaki belgeler, BM'nin yapay zekaya yaklaşımını ifade eden ve uygulamada gerçekleştirilen girişimleri bir yol haritası şeklinde sunan belgelerdir. Dijital İşbirliği için Yol Haritası, yapay zeka çağında insan hakları, kapsayıcılık ve sürdürülebilirlik ilkeleri kapsamında uluslararası işbirliği öngörmektedir. Ortak Gündemimiz Raporu, çok paydaşlı bir yönetim çerçevesinde işbirliği kurulmasına vurgu yaparak sadece yapay zeka veya dijitalleşme değil BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında ele alınan konularda güncel sorunlara odaklanan bir belgedir (UN, 2021). “Dijital iş birliğini geliştirmek” başlıklı amaçlarında 2023 yılında hayata geçirilecek olan Küresel Dijital Sözleşme ile hedeflenen alanlarda politika önerilerine yer vermiştir. 2023 yılına gelindiğinde ise Küresel Dijital Sözleşme ile, verilerin korunması, insan haklarının çevrimiçi uygulanması, hesap verebilirlik, tüm insanları ve okulları internete bağlamak, yapay zekanın düzenlenmesini teşvik etmek ve dijital kaynakları küresel bir kamu malı olarak kullanmak amaçlanmıştır (UN, 2023).

Başta Küresel Dijital Sözleşme olmak üzere işbu belgelerde BM'nin yapay zeka teknolojileri söz konusu olduğunda benimsediği ilkeler aşağıdaki gibi derlenebilir; i) insan haklarına saygı, ii) küresel işbirliği ve ortaklık, iii) cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak, iv) öngörü ve uyum, v) çevresel sürdürülebilirliği desteklemek, vi) yaratıcılık ve rekabet, vii) adil dijital ekonomi, viii) erişilebilirlik ve çeşitlilik, ix) güvenilir yapay zeka, x) kapsayıcılık, xi) küresel ortaklık ve işbirliği ve xii) kalkınma odaklılık.

Görülmektedir ki BM'nin yapay zeka teknolojilerini içeren belgelerinde ele aldığı hususlar, örgütün genel vizyon ve amacı ile büyük oranda uyum göstermektedir. Dijital çağın potansiyel zararlarına ihtiyatla yaklaşan BM, bu dönüşüm ve gelişmelerin dışında kalarak değil kendi ilkeleri dahilinde biçimlendirerek ve çok paydaşlı bir katılım ile yönetim ve işbirliği kurarak mevcut ve olası problemler ile mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Örgütün yayınlamış olduğu belgeler genellikle politika ve tavsiye niteliğinde olmakta, yasal bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

2.2. UNESCO

UNESCO, Türkçe adıyla Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü, Birleşmiş Milletler çatısı altında dünya genelinde eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarında işbirliği kuran, standartlar oluşturan ve eşitlik ve barışın olduğu bir dünya için çeşitli çalışmalarda bulunan bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmalarının temelini eğitim ve yaşam boyu öğrenme, sürdürülebilirlik için bilimi desteklemek, adil kapsayıcı ve dayanıklı toplumlar inşa etmek, cinsiyet eşitliği, bilgi okuryazarlığı ve okyanus yönetimi gibi alanlarda işbirliğini teşvik etmek oluşturmaktadır (UNESCO, ty-a). Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri dahilinde UNESCO, hedeflerin oluşturulmasına katkı sağlayan aktörlerden biri olarak başta kimseyi geride bırakmama ilkesi olmak üzere, ayrımcılık karşıtlığı, küresel dayanışma, cinsiyet eşitliği, hesap verebilirlik ve kapsayıcılık ilkelerini vizyon ve misyonunun temelinde oturtmuştur (UNESCO, ty-b).

Çalışma alanları ve ilkeleri dahilinde UNESCO, eğitim, bilim, kültür ve iletişim gibi alanlarda etik, fırsat ve cinsiyet eşitliği, kapsayıcılık, hesap verebilirlik gibi hususları merkezine alarak yapay zeka teknolojilerinin düzenlenmesi yönünde adımlar atmıştır. UNESCO'nun yapay zeka teknolojilerine dair genel vizyonu, bu teknolojilerin insanlığın hizmetinde, kapsayıcı, sürdürülebilir ve adil geleceklerin inşa edilmesinde bir araç olarak kullanılması üzerine kuruludur. Bu vizyon doğrultusunda UNESCO tarafından yapay zeka alanında yayınlanan temel politika belgeleri 2021 yılında yayınlanan i) Yapay Zeka Etiğine

İlişkin Tavsiye (UNESCO, 2021) ve ii) 2023 yılında yayınlanan Eğitim ve Araştırmada Üretken Yapay Zeka için Rehber, belgeleridir (UNESCO, 2023a).

Yapay Zeka Etiğine İlişkin Tavsiye Belgesi, UNESCO'nun girişimlerinin en önemli sonucu olmakla birlikte literatürde yapay zeka etiğine dair yayınlamış temel belgeler arasında yerini almıştır. Belgede hem etik ilkelere hem de politika yapıcılar için eylem planlarına yer verilerek teorik ve uygulama yönünden desteklenmiş bir bütün ortaya koyulmuştur. Buna göre etik ilkeler; i) hukukun üstünlüğü, ii) orantılılık ve zararı önleme, iii) güvenlik ve emniyet, iv) adalet ve ayrımcılık yapmama, v) sürdürülebilirlik, vi) mahremiyet ve veri koruma, vii) insan denetimi ve karar yetkisi, viii) şeffaflık ve açıklanabilirlik, ix) sorumluluk ve hesap verebilirlik, x) farkındalık ve okuryazarlık, xi) çok paydaşlı ve uyarlabilir yönetim ve xii) iş birliği olarak belirlenmiştir (UNESCO, 2021).

Aynı belgede etik ilkelerin uygulanma şekillerine de yer verilmiştir. Buna göre belge içinde “farkındalık ve okuryazarlık” ile “eğitim ve araştırma” başlıkları altında, uzmanlar, uygulayıcılar ve halk için çeşitli rehberler, eğitim içerikleri ve modüller önerilmiştir. Bu sayede etik ilkelerin kavranması ve günlük uygulamaya aktarılması amaçlanmaktadır (UNESCO, 2021: 23, 33). “Politika Eylem Alanları” isimli başlık altında sıralanan önerilerin ilki ise doğrudan Etik Etki Değerlendirmeleri yapılması yönündedir. Etik Etki Değerlendirmesi, bir yapay zeka sisteminin bireyler, toplumlar, çevre ve temel etik değerler üzerindeki olası etkilerini önceden belirlemek, analiz etmek ve bu etkileri önlemek veya azaltmak amacıyla yürütülen sistematik bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu değerlendirmeler, insan haklarına, çevreye, toplumlara ve kırılgan gruplara olası etkileri analiz etmeli; karar alma süreçlerinde açıklık, denetlenebilirlik ve şeffaflık sağlamalıdır. Değerlendirmeler çok paydaşlı, kapsayıcı ve gerektiğinde kamusal olmalıdır (UNESCO, 2021: 26).

Bu değerlendirmenin ülkelerce sistematik biçimde yürütülebilmesi amacıyla UNESCO tarafından 2023 yılında yayımlanan Hazırlık Değerlendirme Metodolojisi (Readiness Assessment Methodology - RAM), Yapay Zeka Etiğine İlişkin Tavsiye Belgesinin uygulanmasına yönelik kurumsal ve yapısal kapasitenin ölçülmesini sağlayan çok boyutlu bir çerçeve sunmaktadır. Tavsiye kararlarını uygulamaya geçirmek üzere geliştirilen beş boyutlu bir değerlendirme aracı olan RAM, üye devletlerin yapay zekâ sistemlerinin etik, hukuki ve toplumsal yönlerini değerlendirme kapasitelerini ölçmek ve geliştirmek için kullanılır. Bu metodoloji ülkelerin: hukuki ve kurumsal altyapılarını, bilimsel ve eğitimsel yeterliliklerini, sosyal ve kültürel farkındalıklarını, teknik ve dijital altyapılarını, ekonomik yatırımlarını ve yetkinliklerini ölçerek ülkeye özgü bir yol haritası geliştirilmesini sağlar (UNESCO, 2023b: 6–8). RAM, aynı zamanda Etik Etki Değerlendirmesi'ni tamamlayıcı olarak kurgulanmıştır. Her iki araç birlikte uygulandığında, ülkenin yapay zekâya yönelik etik kapasitesi bütüncül biçimde değerlendirilmiş olacaktır (UNESCO, 2023b). Son olarak "Hükümetler İçin Dijital Kapasite Geliştirme" adlı UNESCO çerçevesi, kamu görevlilerinin ve eğitimcilerin dijital ve yapay zekâ yetkinliklerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu araçlar, yapay zeka uygulamalarının etik, insan merkezli ve açık yöntemlerle yürütülmesini desteklemektedir (UNESCO, t.y.-c).

Eğitim ve Araştırmada Üretken Yapay Zeka için Rehber ise, eğitim ve araştırma alanlarında üretken yapay zekanın kullanımına ilişkin son derece geniş içerikli gerçek bir rehber niteliğindedir. Küresel anlamda üretken yapay zekayı konu eden ilk belge olma özelliğini taşıyan Rehber, üretken yapay zekanın eğitiminde kullanımının engellenemez olduğunu ve engellenmemesi gerektiğini bunun yerine bireylerin yaratıcılığını ve üretkenliğini destekleyecek bir araç olarak, etik, insan haklarına saygılı, güvenli, adil ve

anlamalı bir şekilde kullanılması önermektedir. Rehber, UNESCO'nun vizyonu ve Yapay Zeka Etiğine İlişkin Tavsiye Belgesi'nin etik ilkeleri ile uyumlu biçimde insan merkezli, kapsayıcı, şeffaf, eşit, çoğulculuk ve çeşitliliğin korunduğu, 18 yaş altı bireyleri doğrudan ilgilendirdiği için hassas gizlilik uygulamalarının önerildiği, pedagojik bir yaklaşım içermektedir. Bununla birlikte hükümetlere politika çerçeveleri geliştirmeleri için öneriler, yapay zeka geliştiricilerine tasarım süreci için etik tavsiyeler de verilmiştir (UNESCO, 2023a).

UNESCO, etik ilkelerin uygulanmasına ilişkin çeşitli izleme ve gözlem araçları geliştirmiştir. Bunların başında UNESCO'nun "Küresel Yapay Zeka Etik ve Yönetişim Gözlemevi" gelmektedir. Gözlemevi üye devletlerin yapay zekâya dair yasal, kurumsal ve uygulama düzeyindeki olgunluğunu değerlendirmek amacıyla zengin bir kaynak sunmaktadır. Platform, ülkelerin yapay zekâ alanındaki hazırlık düzeylerini analiz eden Hazırlık Değerlendirme Metodolojisi (RAM) çerçevesini uygulamanın yanı sıra uygulama örnekleri, araç setleri, vaka çalışmaları, eğitim içerikleri ve iyi uygulamaların paylaşıldığı bir bilgi havuzu sağlamaktadır. Bu sistem sayesinde UNESCO, Dünya çapındaki uygulayıcıların hem ilerlemesini izlemekte hem de başarılı örneklerin yaygınlaştırılmasını desteklemektedir (UNESCO, 2025).

Gözlemevinin çatısı altında yer alan "Yapay Zeka Etik ve Yönetim Laboratuvarı" da UNESCO'nun bir diğer izleme ve gözlem aracıdır. Laboratuvar, yapay zeka etiği ve yönetişimi konusundaki acil sorulara yanıtlar sağlamak amacıyla dünyanın dört bir yanından uzmanların bilgi, vaka çalışmaları, iyi uygulamaları ve son teknoloji araştırmalarını bir araya getirmektedir. Katkıların amacı temel konuları çerçevelemek, uygulamadan somut içgörüler sağlamak, yenilikçi araçlar sunmak ve politika önerileri sunmaktır. Bu sayede UNESCO, denetlenebilirlik, şeffaflık ve katılımcılık ilkelerine uygun şekilde uygulama örneklerini incelerken hem akademi hem sivil toplum hem de özel sektör katılımıyla sürekli izleme ve kalite kontrolüne olanak vermektedir (UNESCO, t.y.-d).

UNESCO'nun izleme mekanizmaları, uygulamaları belgelemeye ve şeffaflığı artırmaya yöneliktir. Ancak hesap verebilirlik, yani bir üye ülkenin etik ilkelere uygun hareket etmemesi durumunda bağımsız denetim, sorumluluk atfetme, ya da bağlayıcı yaptırım süreçleri UNESCO çerçevesinde doğrudan tanımlanmamıştır. UNESCO, normatif bir örgüt olarak "önerir" ve "rehberlik eder" ancak, bağlayıcı düzenleme ya da doğrudan hesap sorma gücü yoktur. UNESCO'nun izleme araçları, uygulamaların görünürlüğünü ve iyi örneklerin yaygınlaşmasını hedeflerken, kurumsal anlamda doğrudan bir hesap sorma ya da yaptırım gücü sunmamaktadır. Bu nedenle izleme mekanizmaları güçlü olsa da hesap verebilirlik mekanizmaları sınırlı kalmaktadır.

UNESCO, hem Yapay Zeka Etiğine İlişkin Tavsiye (UNESCO, 2021) hem de Eğitim ve Araştırmada Üretken Yapay Zeka için Rehber (UNESCO, 2023a) hazırlanırken katılımcılık, çok paydaşlı bir yaklaşım sergilemiştir.

Yapay Zeka Etiğine İlişkin Tavsiye, daha çok üst düzey bir standart belirleme aracı olması nedeniyle, üye devletlerin katılımıyla belirlenen bir küresel çerçeve ve UNESCO'nun etik komisyonlarının uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Belge genelinde tüm yapay zeka sistemi yaşam döngüsü boyunca çok paydaşlı katılım ve işbirliği temel bir ilke olarak vurgulanmaktadır. Tüm paydaşların sorumluluğu (2021: 18), kapsayıcı kamu gözetimi (2021: 21), çok paydaşlı veri yönetimi (2021: 21), kamusal farkındalık ve eğitimde işbirliği (2021: 23), yapay zeka yönetişiminde kapsayıcılık (2021: 27), politika geliştirmede

katılımcılık (2021: 26-28), izleme ve değerlendirmede geniş katılım (2021: 39) gibi başlıklar bunu kanıtlar niteliktedir.

Üretken Yapay Zeka için Rehber, UNESCO bünyesinden farklı bölümlerden meslektaşlar ile kurum dışı harici uzman ve akademisyenlerden, yapay zeka ve eğitim alanındaki eğitim liderlerinden destek alınarak hazırlanmış "kolektif çabasının ürünü" olmuştur (UNESCO, 2023a: 3). Belgenin kendisi de yapay zekanın eğitimde düzenlenmesi, güvenli ve etkili kullanılması ve uzun vadeli etkilerinin incelenmesi için bütüncül ve çok paydaşlı yaklaşım (2023a: 18), sektörler arası işbirliği (2023a: 20), kullanıcıların geri bildirimleri ve katılımı (2023a: 25), işbirliğine dayalı tasarım ve çok disiplinli ve sektörler arası inceleme (2023a: 27) önermektedir.

UNESCO'nun kararları tıpkı Birleşmiş Milletler kararları gibi tavsiye niteliğindedir ve uluslararası hukuk açısından yasal olarak bağlayıcı nitelikte değildir. Bu kararlar üye devletlere belirli alanlarda ilke ve standartlar sunmayı amaçlayan normatif rehberlik araçlarıdır. Yapay zeka etiği alanında küresel bir çerçeve sunan kararlar gönüllü olarak kabul edilebilir ve iç hukukta ve ulusal politikalarda yer bulabilir.

2.3. Avrupa Birliği

AB yapay zeka teknolojileri söz konusu olduğunda, bu teknolojilerin toplumların sosyal ve ekonomik dönüşümündeki stratejik rolünü kabul eden ve sunduğu fırsatların değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan bir görüşe sahiptir. Yapay zeka yalnızca bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak değil, insanlığın çözüm aradığı kitlesel problemlere de yardımcı olmak yönünde büyük bir potansiyele sahiptir (European Commission, 2018a: 1). Ancak elbette hızla gelişen ve yasal düzenlemelerin yetişmekte zorluk çektiği bu teknolojiler için sunduğu kolaylık ve faydaların yanı sıra riskler ve ihlaller de söz konusudur. Bu nedenle AB, yapay zekanın olumlu yönlerini kucaklarken mutlaka yasal bir çerçeve ile değişikliklere hazır, esnek, kapsayıcı ve sorumlu bir kullanım alanına sahip olmalıdır. Bu doğrultuda AB'nin yapay zeka teknolojilerine dair vizyonunun insan merkezli ve güvenilir bir yapay zeka geliştirerek Birlik için büyüme, sürdürülebilirlik, rekabet ve kapsayıcılığa katkıda bulunan, veri ekonomisinde lider, AB değerlerine dayalı hukuki düzenlemeler ile desteklenen ve "tek bir kişiyi dahi geride bırakmayan" bir yapay zeka ekosistemi ile Avrupa toplumuna ve ekonomisine fayda sağlamak olduğu söylenebilir (European Commission, 2018a: 2). Böylesi bir yapay zekayı yönetmenin zorluğu temel hakları korurken hem Birlik ülkelerinin çıkar ve faydasını maksimize etme hem de ekonomik bir değer yaratma ikiliğine dayanmaktadır (Okcu & Düz, 2023).

AB'nin yapay zeka politikasını inşa ederken yayınlamış olduğu belgeler diğer uluslararası kuruluşlara nazaran daha eskiye dayanmaktadır. Dijitalleşme stratejilerinin temeli Lizbon Stratejisinin (2000) yerine bilgi toplumuna geçmeyi öngören ve 2010 yılında yayınlanan "Avrupa 2020 Stratejisi"ne dayandırılabilir. Bu Strateji belgesini Avrupa Birliğinin en önemli belgelerinden biri olan Avrupa İçin Dijital Tek Pazar Stratejisi (2015) izlemiştir. AB'nin veri konusuna verdiği önemin de bir göstergesi olarak belge, veri serbestisi ve dijital ekonomiyi desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç dahilinde veri dolaşımının parçalı yapıdan kurtarılıp tek merkezden gerçekleştirilmesi, yasal çerçevelerin bu amaçla ve uluslararası düzenlemelerle uyumlu hale getirilmesi ve beşeri altyapının bu doğrultuda eğitilip uzmanlıklarla donatılması yönünde hedefler belirlenmiştir (European Commission, 2015).

Tek Pazar Stratejisini, Avrupa İçin Yapay Zekâ Stratejisi (2018) izlemiştir. Belge ile AB'nin mevcut durumda yapay zeka yarışında konumu, eksik yönleri ile avantaj olarak öne

çıkan değer ve fırsatları vurgulanmıştır. Buna göre; Birliğin yarıştı geri kaldığı noktaları telafi etmek için teknolojik ve endüstriyel kapasite desteklenmeli, sosyo-ekonomik değişimlere hazırlanılmalı ve en önemlisi hak, özgürlük, etik standart ve yasal çerçeveler konusunda harekete geçilmelidir. GDPR'ye ek olarak sorumlu yapay zeka için hukuki çerçeve hazırlanmalı ve Birlik üyesi ülkelerin iç hukuklarında uygulama alanı bularak kamu politikalarını oluşturmada öncelik verilmelidir (European Commission, 2018a).

Avrupa için Yapay Zeka Stratejisi'nde belirlenen bu hedefler doğrultusunda hızlı bir şekilde aksiyon alınmış ve iki ek politika belgesi hayata geçirilmiştir. Bunlardan ilki AB kurumları ve üye devletler arasındaki işbirliğini teşvik eden Yapay Zekâda Eşgüdüm Planı (European Commission, 2018b) iken, diğeri İnsan Merkezli Yapay Zekâda Güven İnşası (European Commission, 2019) belgesi olmuştur. İnsan Merkezli Yapay Zekâda Güven İnşası Belgesi ile güvenilir yapay zekanın gerekleri sıralanmıştır. Buna göre bu ilkeler, i) insan gözetimi ve denetim, ii) gizlilik ve veri yönetimi, iii) şeffaflık, iv) çeşitlilik, ayrımcılık yapmamak ve adalet, v) toplumsal ve çevresel refah, vi) teknik sağlamlık ve güvenlik ile vii) hesap verebilirlik şeklinde sıralanmaktadır (European Commission, 2019: 3). İlgili ilkeler Avrupa Birliği'nin güvenilir, etik ve insan merkezli yapay zeka oluşturma yönünde oluşturmuş olduğu Yapay Zeka Konusunda Üst Düzey Uzman Grubu'nun çalışmaları sonucu ortaya koyduğu çok aşamalı bir planın parçası olarak Güvenilir Yapay Zeka İçin Etik Yönerge ismiyle sunulmuştur (AI HLEG, 2019: 14-20). Planın diğer aşamalarında politika ve yatırım önerileri ile güvenilir yapay zeka için değerlendirme listesi de mevcuttur.

Avrupa Birliğinin diğer politika belgeleri ise 2020 yılında yayınlanan "Yapay Zekâ Hakkında Beyaz Kitap: Avrupa'nın Mükemmellik ve Güven Yaklaşımı" ile 2024 yılında hayata geçirilen "AB Yapay Zeka Yasası" isimli hukuki çerçevedir.

Beyaz Kitap, vatandaşların dijital teknolojilere güven duymasını sağlamak ve gelecekte düzenleyici bir çerçeve kaynak sağlayacak temel nitelikleri ortaya koyan bir güven ekosistemi oluşturmayı amaçlamıştır. İlgili güven sisteminde mahremiyet, kişisel verilerin korunması, ayrımcılıktan kaçınmak, insanlık onuru, eşitlik, hesap verebilirlik gibi temel insan hakları ile AB'nin değerleri yer almaktadır (European Commission, 2020: 3-5). Beyaz Kitap'ın ikinci amacı ise Avrupa Birliği'nin yapay zekâ alanında araştırma, yenilikçilik ve eğitim yoluyla küresel düzeyde rekabet gücünü artırması ve teknolojik liderlik sağlaması, sürece kamusal desteğin verilmesi ve kapsayıcı bir dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi yoluyla Mükemmellik Ekosisteminin kurulması olmuştur (European Commission, 2020: 5-9).

Son olarak AB Yapay Zeka Yasası (2024) AB'nin yapay zeka teknolojilerini düzenlemek için attığı nihai adımdır yapay zeka alanında dünyadaki ilk kapsamlı yasal çerçeve olma özelliğini taşımaktadır. Yasa ile Avrupa başta olmak üzere küresel anlamda güvenilir yapay zekanın teşvik edilmesi amaçlanmış, bu doğrultuda geliştirici ve uygulayıcılara sorumluluk yüklenmiş, küçük ve orta büyüklükte işletmelere kolaylıklar öngörülmüştür. Yasada risk temelli aşamalı bir yaklaşım belirlenerek, riskin boyutuna göre bağlayıcılık içeren kurallar getirmiştir. Özetle Yapay Zeka Yasası, AB'de yapay zekanın geliştirilmesi, piyasaya sürülmesi ve kullanımı için uyumlu kuralları belirleyen en kapsamlı yasal çerçevedir (European Parliament and Council, 2024).

Yasa 2020-2024 yılları arasında çok paydaşlı bir istişare süreci ile oluşturulmuştur. Sistem sağlayıcıları, işletmeler, ulusal otoriteler, akademi, araştırma kurumları ve sivil toplum dahil olmak üzere paydaşların girdilerini sunduğu (European Commission, 2024) sürece ek olarak, Yasanın 95. Maddesi ile 165. Resitali ilerleyen süreçlerde çok paydaşlı

yapıları öngörmektedir. Buna göre “Davranış kuralları, ..., sivil toplum örgütleri ve akademi dahil olmak üzere ilgili paydaşların ve temsilci kuruluşlarının katılımıyla hazırlanabilir.” (m. 95) ve “Tüm yapay zeka sistemlerinin kapsayıcı tasarımı ve geliştirilmesi, iş dünyası ve sivil toplum örgütleri, akademi, araştırma kuruluşları, sendikalar ve tüketici koruma örgütleri gibi ilgili paydaşların katılımıyla, gönüllü olarak teşvik edilmelidir.” (r. 165) denilmektedir.

Yapay Zeka Yasası, yapay zekâ sistemlerinin düzenlenmesinde risk temelli aşamalı bir yaklaşım benimseyerek, sistemleri kullanım alanlarına göre dört kategoriye ayırmaktadır: kabul edilemez risk, yüksek risk, sınırlı risk ve minimum risk (European Parliament and Council, 2024, m. 5–7). Bu yaklaşım, etik ilkelere uyumu yalnızca ilkesel düzeyde bırakmayıp, özellikle yüksek riskli sistemler için zorunlu teknik ve kurumsal uygulamalar öngörmektedir. Örneğin, risk yönetim sistemi kurulması (m. 9), şeffaflık ve belgelenebilirlik yükümlülükleri (m. 11-13), insan gözetimi mekanizmaları (m. 14) ve güvenlik önlemleri (m. 15) gibi hükümler, sistemin yaşam döngüsü boyunca etik sorumlulukların teknik olarak uygulanmasını şart koşmaktadır. Bu yükümlülükler sayesinde yasa, hesap verebilirlik ve güvenilir yapay zekâ ilkelerini bağlayıcı normlarla desteklemektedir. Ayrıca, yapay zeka sistemlerinin izlenmesi amacıyla Avrupa Yapay Zeka Kurulunun kurulması (m. 66), piyasa izleme, bildirim ve denetim yükümlülükleri (m. 72-75) ve ihlallerde idari para cezaları uygulanması (m. 99-101) öngörülerek, kapsamlı bir izleme ve uygulama denetimi yapısı kurulmuştur (European Parliament and Council, 2024). Yasa bu yönüyle, yalnızca normatif hedefler belirlememiş; aynı zamanda bu hedeflerin uygulamaya geçirilmesini sağlayacak teknik, yönetsel ve hukuki araçları içeren sistematik bir yapı sunmuştur.

Avrupa Birliği’nin dijitalleşme ve yapay zeka teknolojilerine yaklaşımı uzun bir sürece yayılan ve son yıllarda hızlanıp artan bir seyirde olmuştur. Genel olarak Birliğin amacı üye ülkeler için refahı arttırırken ekonomik değer elde etmek, insan haklarına odaklanırken rekabetçi bir politika izlemek, toplumsal değişimi güvenle inşa ederken veri akışını teşvik etmek gibi iki başlı bir yapı göstermiştir. Ortaya çıkan sonuçta yayınlanan öneri niteliğinde yayınlanan strateji belgeleri, etik rehberler ve yasal bağlayıcılığı bulunan yasal çerçeveler ile bu ikili zorluğun başarıyla idare edildiği söylenebilir.

2.4. OECD

OECD’nin yapay zeka teknolojileri ile ilgili çalışmalarına 2016 yılı itibariyle başladığı söylenebilir. Çeşitli dijitalleşme temelli belgelerinde yapay zeka teknolojilerine doğrudan ve dolaylı biçimde değinilmiş, bu teknolojilerin boyutlarını ve etki alanını öngörmek ve değerlendirmek yönünde belirsizlik olmakla birlikte ileride pek çok ekonomik ve toplumsal fayda sağlama potansiyeli olduğu kabul edilmiştir. Elbette yapay zeka teknolojilerinin olası risk ve tehditleri de öngörülmüş ve sürecin mutlaka yasal çerçeve ve etik ilkeler ile desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir (OECD, 2016: 88).

İlerleyen dönemlerde OECD yayınladığı belgeler ile yapay zekaya karşı nihai duruşunu da belirtmiştir. Buna göre; yapay zeka teknolojileri artan ivmede gelişim göstermekte ve sosyal çevresel küresel zorlukları ele almada önemli bir rol oynamaktadır. Örgüt, üye ülkelerin bu zorluklarla baş edebilmesine yardımcı olmak amacıyla çalışmalar yürütmekte, küresel ilkeler belirlemekte, iyi yönetim araçları geliştirerek üyelerini etik, güvenilir ve insan merkezli teknolojik gelişmelere yönlendirmektedir (OECD, 2019). OECD’nin vizyonu, insan merkezli, güvenilir ve yenilikçi yapay zeka sistemlerinin geliştirilmesi ve benimsenmesi yönündedir. Bu vizyon, yapay zekanın faydalarını en üst düzeye çıkarırken risklerini en aza indirmeyi ve temel haklara saygı göstermeyi amaçlamaktadır. OECD, yapay zekanın öğrenme, çalışma, oyun oynama, etkileşim kurma

ve yaşama biçimlerini değiştirdiğini ve bu nedenle farklı yapay zeka sistemlerinin farklı faydalar, riskler ve politika/düzenleyici zorluklar sunduğunu vurgulamaktadır (OECD, 2022).

OECD'nin yayınlamış olduğu yapay zeka odaklı politika belgelerinin ilki “Yapay Zeka Konseyi'nin OECD Tavsiyesi” isimli belgedir. 2019 yılında kabul edilen tavsiye kararları o dönemden günümüze birden fazla kez güncelleme almış, üretken yapay zeka, çevresel sürdürülebilirlik gibi hususlarda eklemeler yapılmıştır.

Tavsiye Kararları'nın temel amacı, yapay zekâ politikalarının oluşturulmasında uygulanabilir ve esnek bir standart belirlemektir. Bu standardın belirlenmesinde, güvenilir, insan merkezli ve sorumlu yapay zekâ sistemlerinin benimsenmesi ile hızla gelişen dijital teknolojilere uyum, dayanıklılık ve sürdürülebilirlik sağlanması da hedeflenmektedir.

OECD'nin Yapay Zekâ Tavsiye Kararları, temelde iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tüm paydaşlara yönelik etik ve yönetim ilkeleri belirlenirken, ikinci bölümde hükümetlere yönelik politika ve işbirliği önerileri geliştirilmiştir. Buna göre ilk bölümde yer alan etik ilkeler şu şekilde sıralanabilir: *i)* Kapsayıcı büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve refah, *ii)* Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokratik değerler, *iii)* Şeffaflık ve açıklanabilirlik, *iv)* Güvenlik, sağlamlık ve emniyet, *v)* Hesap verebilirlik. OECD'nin Tavsiye Kararları, yapay zeka sistemlerinin tüm yaşam döngüsü boyunca etik, güvenilir ve sorumlu bir çerçevede var olmasını sağlayacak niteliktedir. Tavsiye Kararlarının ikinci bölümü “Ulusal Politikalar ve Uluslararası İşbirliği” başlığı altında, hükümetlere kamu politikalarını oluşturmada çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Üye ve katılımcı ülkeler için önerilen beş politika önerisi şunlardır: *i)* Yapay zeka araştırma ve geliştirmeye yatırım yapılması, *ii)* Kapsayıcı yapay zeka ekosistemlerinin teşvik edilmesi, *iii)* İşbirliğine açık, uyumlu yönetim ortamlarının oluşturulması, *iv)* İnsan kapasitesinin artırılması ve iş gücü dönüşümüne hazırlık, *v)* güvenilir yapay zeka için uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi. OECD, politika önerileri ile ülkelerin ulusal politikalarını ve küresel işbirliği mekanizmalarını desteklemeyi amaçlamıştır (OECD, 2019). OECD'nin 2021 yılında yayınladığı “OECD Yapay Zeka İlkelerinin Uygulanma Durumu: Ulusal Yapay Zeka Politikalarından Görüşler” (OECD, 2021a) isimli belgede Tavsiye Kararlarının ikinci bölümünde yer alan politika önerilerine ilişkin devam niteliğinde kapsamlı bir rehber sunulmuştur.

Devam eden yıllarda OECD tarafından yapay zeka temelinde ancak çevresel sürdürülebilirlik, bilim, kamu yönetimi, dijital ekonomi, işgücü piyasası, ülke incelemeleri vb. konular özelinde pek çok rapor ve politika belgesi yayınlanmıştır. OECD ayrıca, veri yönetimi, politika yapımına yönelik kılavuzlar ve ulusal yapay zeka kapasitesini ölçmeye yönelik çalışmalar gibi çeşitli konularda da politika belgeleri hazırlamaktadır. Tüm bu belgelerin ortak özelliği OECD'nin yapay zeka vizyonunu yansıtmaları, insan hakları, gizlilik, hesap verebilirlik, demokratik değerleri korumak, şeffaflık, güvenlik gibi ilkeler dahilinde biçimlenen bir teorik altyapıya sahip olması ve uluslararası işbirliği ile ulusal politika önerileri çerçevesinde biçimlenmesidir.

OECD, her ne kadar yaptırım ve yasal bağlayıcılık içermeyen tavsiye kararları yayınlasa da bünyesinde izleme ve hesap verebilirlik mekanizmalarına ilişkin uygulamalar barındırmaktadır. Buna göre, başta öne sürdüğü yapay zeka ilkelerinde hesap verebilirlik ilkesine yer verilmesi, üye ülkelerin politika uygulamalarını takip etmek ve karşılaştırmak amacıyla “OECD Yapay Zeka Politika Gözlemevi” platformunun kurulması (OECD.AI, 2021) ve “OECD Yapay Zeka İlkelerinin Uygulanma Durumu: Ulusal Yapay Zeka

Politikalarından Görüşler” (OECD, 2021a) ile “OECD Yapay Zeka İlkelerinin Uygulanmasının Dört Yıl Sonraki Durumu” (OECD, 2023) gibi yapay zeka ilkelerinin uygulanma durumunu inceleyen yayınların güncellenerek kamuya sunulması, 2022 tarihli “OECD Yapay Zeka Sistemlerinin Sınıflandırılması Çerçevesi” belgesinde, yapay zeka olaylarını izlemek, risk değerlendirme çerçevesi geliştirmek ve etki değerlendirmeleri yapmak önerilerinin sunulması, “Güvenilir Yapay Zeka İçin Araçlar: Güvenilir Yapay Zeka Sistemleri İçin Uygulama Araçlarını Karşılaştırmaya Yönelik Bir Çerçeve” (OECD, 2021b) isimli belgede teknik, prosedürel ve eğitim araçları ile ülke örneklerinin sıralanması ve son olarak tüm bu çalışmalardan doğan ve OECD’nin resmi internet sitesinde “Güvenilir Yapay Zeka için Araçlar ve Ölçümler Kataloğu” ismiyle yer alan araç örnekleri, yapay zeka olaylarını izleme, şeffaflık sertifikaları, performans ve güvenlik denetimleri, küresel düzenleme uyum araçları gibi araç setleriyle, sistemlerin gerçek dünyada denetlenebilirliği, şeffaflığı ve hesap verebilirliği sağlanmaktadır (OECD.AI, 2025a).

Çok paydaşlılık ve katılımcılık açısından ise OECD’nin Yapay Zeka Küresel Ortaklığı (GPAI), örnek olarak öne çıkmaktadır. Politika belgelerin sivil toplum, akademi ve özel sektör vurgusunun yanı sıra OECD, yapay zekanın sorumlu bir şekilde geliştirilmesi ve kullanılmasını teşvik eden uluslararası bir girişim olarak Yapay Zeka Küresel Ortaklığını kurmuştur. Hükümetleri, endüstriyi, akademiye ve sivil toplumu bir araya getiren çok paydaşlı bir uzman topluluğu tarafından bilgilendirilen bu girişim, insan merkezli ve güvenilir yapay zekayı ilerletmeyi amaçlamaktadır (OECD.AI, 2025b).

Sonuç olarak, OECD, çeşitli politika belgeleri, etik ilkeler ve politika önerileri ile üye ülkelere rehberlik etmektedir. OECD belgelerinin yasal bağlayıcılığı olmamakla birlikte, üye ülkeler tarafından oybirliğiyle kabul edilir ve üye ülkelere belirli politika hedeflerine ulaşmaları konusunda rehberlik eder. Ancak, OECD Tavsiye Kararları yasal olarak doğrudan bağlayıcı değildir. Üye ülkeler, bu tavsiyeleri kendi ulusal mevzuatlarına ve politikalarına dahil etmek konusunda gönüllülük esasına tabidirler.

3. Uluslararası Örgütlerin Yapay Zeka Politikalarının Karşılaştırılması

Uluslararası örgütler kuruluş amaçları, işlev ve görevleri, yaptırım gücü, üye sayısı, coğrafi dağılımı, üyelerin refah düzeyi vb. bir çok faktöre bağlı olarak faaliyet gösteren oluşumlardır. Günümüzde çok sayıda ve nitelikte varlık gösteren uluslararası örgütler, dijitalleşme gibi güncel ve geniş etkilere sahip konularda çalışmalar gerçekleştirmekte ve görüş bildirmektedirler. Elbette her bir örgüt bu konu ve konulara kendi niteliği dahilinde yaklaşım göstermektedir. Çalışmamızda seçilen uluslararası örgütler, yukarıda sıralanan hususlarda birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Örneğin; BM, dünya, insanlık ve barış gibi genele hitap eden amaçları, yüksek üye sayısı, evrensel niteliği, çok işlevli ve yaptırım gücünün olmayışı ile öne çıkan bir örgütken; AB, bölgesel, ulusüstü, çok işlevli ve benzer nitelikte ülkelerin üye olduğu, yaptırım gücü bulunan bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijitalleşme ve yapay zeka teknolojilerinin son yirmi yılda dünyayı değiştirdiği ve daha fazlasını yapmak yönünde potansiyel taşıdığı görülmüştür. Artık gelmiş olduğu noktada yapay zekanın biçimlendirmede bir dünya alternatifi düşünülememektedir. Bu nedenle bireylerden hükümetlere, sivil toplum kuruluşlarından uluslararası örgütlere kadar herkes bu teknolojilere dair bir fikir, plan ve politikaya sahiptir. Uluslararası örgütler üye devletlerinin bu teknolojileri benimsemesi, toplumsal ve ekonomik fayda sağlaması, risklerini bertaraf etmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Çalışmada yer alan örgütler özelinde, gerçekleştirdikleri çalışmalar uluslararası ve ulusal politikaların şekillenmesinde, yasal çerçevelerin oluşturulmasında ve uygulama örneklerinin paylaşılmasında önemli rol

oynamıştır. Aşağıda bu örgütlerin yapay zeka politikaları vizyon, yayınladıkları politika belgeleri, belgelerin yasal bağlayıcılığı ve yapay zeka teknolojilerinin risklerden arınmış ve faydalarını maksimize edecek biçimde kullanılmasını mümkün kılmak için belirlemiş oldukları etik ilkeleri, etik ilkelerin uygulanma şekli, izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları ve son olarak katılımcılık ve paydaş dahililiyeti kriterleri bazında karşılaştırılmıştır:

Tablo 1: Uluslararası Örgütlerin Yapay Zekâ Teknolojilerine Yaklaşımlarının Karşılaştırması

Kriter	Birleşmiş Milletler	OECD	Avrupa Birliği	UNESCO
Genel Vizyon	2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmada kimseyi arkada bırakmayan, insan merkezli, güvenilir, açıklanabilir, ayrımcılığı ve dışlamayı en aza indirgeyen, etik ve adil politikaların uygulanmasını temel alan yapay zeka sistemlerinin kullanılması.	Yapay zeka teknolojilerinin risk ve zorluklarını en aza indirmek için ilke ve araçlar geliştirirken, insan merkezli, güvenilir ve yenilikçi yapay zeka sistemlerinin geliştirilmesi ve benimsenmesi yoluyla faydalarını en üst düzeye çıkarmak.	İnsan merkezli, güvenilir, kimseyi arkada bırakmayan kapsayıcı bir yapay zeka politikasıyla Birlik için büyüme, sürdürülebilirlik, rekabet ve liderlik amaçları dahilinde Avrupa toplumuna ve ekonomisine fayda sağlamak	Yapay Zeka teknolojilerinin insanlığın hizmetinde, kapsayıcı, sürdürülebilir ve adil geleceklerin inşa edilmesinde bir araç olarak kullanılması
Temel Politika Belgeleri	Dijital İşbirliği için Yol Haritası (2020) Ortak Gündemimiz (2021) Küresel Dijital Sözleşme (2023)	Yapay Zeka Konseyi'nin OECD Tavsiyesi (2019) OECD Yapay Zeka İlkelerinin Uygulanma Durumu: Ulusal Yapay Zeka Politikalarından Görüşler (2021)	Avrupa İçin Dijital Tek Pazar Stratejisi (2015) Avrupa İçin Yapay Zekâ Stratejisi (2018) Yapay Zekâda Eşgüdüm Planı (2018) İnsan Merkezli Yapay Zekâda Güven İnşası (2019) Yapay Zekâ Hakkında Beyaz Kitap (2020) AB Yapay Zeka Yasası (2024)	Yapay Zeka Etiğine İlişkin Tavsiye (2021) Eğitim ve Araştırmada Üretken Yapay Zeka için Rehber (2023)
Etik İlkeler	i) insan haklarına saygı, ii) küresel işbirliği ve ortaklık, iii) cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak, iv) öngörü ve uyum, v) çevresel sürdürülebilirliği desteklemek, vi) yaratıcılık ve rekabet, vii) adil dijital ekonomi, viii) erişilebilirlik ve çeşitlilik, ix) güvenilir	i) Kapsayıcı büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve refah, ii) Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokratik değerler, iii) Şeffaflık ve açıklanabilirlik, iv) Güvenlik, sağlamlık ve emniyet, v) Hesap verebilirlik.	i) insan gözetimi ve denetim, ii) gizlilik ve veri yönetimi, iii) şeffaflık, iv) çeşitlilik, ayrımcılık yapmamak ve adalet, v) toplumsal ve çevresel refah, vi) teknik sağlamlık ve güvenlik ile vii) hesap verebilirlik	i) hukukun üstünlüğü, ii) orantılılık ve zararı önleme, iii) güvenlik ve emniyet, iv) adalet ve ayrımcılık yapmama, v) sürdürülebilirlik, vi) mahremiyet ve veri koruma, vii) insan denetimi ve karar yetkisi, viii) şeffaflık ve açıklanabilirlik, ix) sorumluluk ve hesap verebilirlik, x)

	yapay zeka, x) kapsayıcılık, xi) küresel ortaklık ve işbirliği ve xii) kalkınma odaklılık.			farkındalık ve okuryazarlık, xi) çok paydaşlı ve uyarlanabilir yönetişim ve xii) iş birliği
Etik İlkelerin Uygulanma Şekli	İlkeler genel beyan düzeyindedir; uygulamaya dönük araçlar tanımlanmamıştır.	i) AR-GE yatırımları ii) Kapsayıcı yapay zeka ekosistemleri iii) İşbirliğine açık, uyumlu yönetim ortamları, iv) İnsan kaynağı ve iş gücü dönüşümü, v) uluslararası iş birliği	YZ Yasası ile öngörülen araçlar: risk yönetim sistemi kurulması (m. 9), şeffaflık ve belgelenebilirlik yükümlülükleri (m. 11-13), insan gözetimi mekanizmaları (m. 14, güvenlik önlemleri (m. 15)	Rehberler, eğitim modülleri, Etik Etki Değerlendirmeleri, Hazırlık Değerlendirme Metodolojisi, Hükümetler İçin Dijital Kapasite Geliştirme vb. araçlar
İzleme ve Hesap Verebilirlik Mekanizmaları	Takip mekanizması bulunmamaktadır; gönüllülük esaslıdır.	Üye ülkelerin politika uygulaması izlenerek raporlanmaktadır ancak yaptırım bulunmamaktadır.	YZ Yasası ile; Avrupa Yapay Zeka Kurulunun kurulması (m. 66), piyasa izleme, bildirim ve denetim yükümlülükleri (m. 72-75), ihlallerde idari para cezaları uygulanması (m. 99- 101)	Küresel Yapay Zeka Etik ve Yönetişim Gözlemevi Yapay Zeka Etik ve Yönetim Laboratuvarı gibi izleme mekanizmaları mevcuttur.
Katılımcılık ve Paydaş Dahiliyeti	BM belgelerinde çok paydaşlılık ilkesi vurgulanmıştır, ancak sürecin nasıl işleyeceği netleştirilmemiştir.	OECD belgelerinde politika oluşturma sürecine özel sektör, akademi ve sivil toplumun dâhil edilmesi önerilmiştir. Yapay Zeka Küresel Ortaklığı (GPAI)	AB, YZ Yasası sürecinde paydaşlardan kamuoyu görüşleri toplama; yasanın uygulanması sürecinde çok paydaşlı yapılar öngörülmüştür (m. 95; r. 165).	Yapay Zeka Etiğine İlişkin Tavsiye Eğitim ve Araştırmada Üretken Yapay Zeka için Rehber hem çok paydaşlı hazırlanmış hem katılımcı bir yapı öngörmüştür
Yasal Bağlayıcılık	Yasal bağlayıcılığı bulunmamaktadır	Yasal bağlayıcılığı bulunmamaktadır	AB Yapay Zeka Yasası'nın Yasal bağlayıcılığı bulunmaktadır	Yasal bağlayıcılığı bulunmamaktadır

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

BM, amaçları ve küresel bir örgüt olması itibarıyla yapay zekâya dair yaklaşımında insan haklarına dayalı, evrensel kapsayıcılığı önceleyen bir perspektife sahiptir. BM'nin temel hedefi, yapay zekâyı 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda, kimseyi geride bırakmadan kullanmak ve bu teknolojilerin küresel eşitsizlikleri artırmak yerine azaltıcı bir rol üstlenmesini sağlamaktır. BM belgelerinde daha çok ilkeler, değerler ve kapsayıcılık vurgusu bulunmaktadır. BM'nin yayınladığı belgeler tavsiye niteliğinde olup yasal bağlayıcılığı bulunmamak daha çok küresel normların oluşmasında etkili olmaktadır; bu da örgütün yönlendirme ve norm üretme kapasitesini artırsa da uygulamaya dönük yaptırım gücünü sınırlandırmaktadır.

UNESCO, BM çatısı altında faaliyet gösteren bir uzmanlık kuruluşu olarak, BM ile görüş birliği sağladığı pek çok husus bulunmakla birlikte etik ilkeler ve kültürel duyarlılık

açısından özgün bir konuma sahiptir. Yapay Zekâ Etiğine İlişkin Tavsiye Kararı ve Üretken Yapay Zekâ Rehberi gibi belgeler, örgütün etik, kültürel çeşitlilik ve eğitim odağını yansıtmaktadır. UNESCO'nun vizyonu, yalnızca teknoloji geliştirmeye değil, teknolojinin etik temeller üzerinde şekillenmesine odaklanmaktadır. Özellikle eğitim alanında üretken yapay zekaya dair yayınladıkları belgede hem üretken yapay zeka hem de eğitim alanını kapsayan nitelikte pek çok hükümetin kamu politikalarını şekillendireceği öneriler ve araçlar bulunmaktadır. Örgütün belgelerin etik yalnızca bireysel değil kurumsal ve sistematik bir sorumluluk olarak sunulmaktadır. UNESCO'nun yaklaşımı da tıpkı BM gibi bağlayıcılıktan ziyade evrensel normlar üretmek ve bu normları devlet politikalarına entegre etmeyi teşvik etmek üzerine kuruludur.

AB, dört örgüt içinde yasal bağlayıcılığı olan tek yapıdır. Örgüt, niteliği itibarıyla önceliği örgüt üyelerinin bu teknoloji yarışında öne geçmesi için atılımlarda bulunmaya ve bu sırada hak-fayda dengesini korumaya vermiştir. Bu nedenle yapay zeka politikalarında özellikle rekabet vurgusu göze çarpmaktadır. AB'nin yapay zekâ politikası daha somut, uygulamaya dönük ve hukuki araçlarla desteklenmiş bir modeldir. Özellikle AB Yapay Zekâ Yasası (2024) bu bağlamda dünyadaki ilk kapsamlı yasal çerçeve olması açısından dikkat çekicidir. Diğer örgütlerden farklı olarak yasal denetim, sertifikasyon, risk sınıflandırması gibi somut yönetim araçları geliştirmiştir. Bu yönüyle AB, düzenleyici yaklaşımı ve yasal altyapısıyla, küresel düzeyde yapay zekâ yönetiminde daha sert ve uygulamaya dönük bir pozisyon almaktadır. AB'nin yaklaşımı hem ekonomik rekabeti artırma hem de temel hakları koruma ikiliğini gözetmektedir. Vizyonu; güvenilir, insan merkezli ve stratejik dijital özerklik hedefiyle bütünleşmektedir.

OECD ise, gönüllü iş birliğine dayalı, esnek ve teknik düzeyde yönlendirici bir yaklaşım sunmaktadır. OECD Tavsiye Kararları (2019, 2023–2024 güncellemeleri ile) ile üye devletlere yapay zekânın geliştirilmesi, uygulanması ve gözetimi konusunda ilkeler ve politika önerileri sunmaktadır. OECD, hukuki yaptırım gücüne sahip olmasa da yayınladığı belgeler yoluyla yapay zekâ sistemlerinin etik, güvenli ve sürdürülebilir biçimde kullanılmasını teşvik etmektedir. Norm üretmekten ziyade politika yönlendirici iyi uygulama örneklerini paylaşan bir yapıda olduğun yorumu yapılabilir. Özellikle üretken yapay zekâ, bilgi bütünlüğü ve çevresel sürdürülebilirlik gibi güncel konulara odaklanması dikkat çekicidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, tüm örgütlerin, yapay zekâ vizyonlarını insan merkezlilik, etik duyarlılık ve uzun vadeli kamu yararı ilkeleri üzerine kurduğu görülmektedir. Ancak AB daha çok yasal egemenlik ve ekonomik rekabeti öncelerken, BM ve UNESCO daha normatif ve evrensel bir vizyon benimsemektedir. OECD ise vizyonunu ekonomik bir örgüt olması temelli teknik uygulama ve ekonomik faydayla ilişkilendirmektedir. BM ve UNESCO, evrensel normlar ve etik ilkelere dayalı, daha değer temelli ve katılımcı yaklaşımlar sunar, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki açığı kapatacak yada toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik eşitsizlikleri ortadan kaldıracak çalışmalara imza atmaktadır. AB, ise üye ülkelerini merkeze alan politikalarıyla düzenleyici ve yaptırım gücü olan mekanizmaları ile yasal çerçeveler oluşturarak somut uygulamalara yönelmektedir. OECD ise esnekliği yüksek, teknik ve rehberlik sağlayıcı bir model önererek üye ülkeler arası bilgi paylaşımını ve politika uyumunu desteklemektedir.

Dört örgütün de ortak noktada buluştuğu husus etik ilkelerde uzlaşmak olmuştur. Politika belgelerinde belirttikleri ve çalışmada yer verilen etik ilkelerinin yanı sıra her birinin doğrudan etik ilkelere dahil etmese de dolaylı olarak sıraladığı etik ilkeler vardır. Örneğin

daha yalın ilkeler belirten OECD, diğer örgütlerde bulunan insan hakları ve insanlık onuru temelli ilkelere politika metinlerde yer vermiştir. Burada asıl fark örgütlerin varoluşundan kaynaklanan farkların politikalarını biçimlendirmelerine yansımaları olarak özetlenebilir. Her bir örgüt, yapay zekânın potansiyelinden faydalanırken aynı zamanda risklerini azaltmaya yönelik ilke bazlı ve bütüncül bir yaklaşım sergilemekte; kamu politikalarının, özel sektörün ve bilimsel topluluğun bu süreçte birlikte çalışması ve uluslararası işbirliğinin hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin küresel düzeyde yönetiminde rol oynayan dört uluslararası örgütün – BM, UNESCO, AB ve OECD – politika belgelerini, etik ilkelerini ve yaklaşımlarını karşılaştırmalı bir biçimde incelemiştir. Analiz, örgütlerin kurumsal yapılarına, amaçlarına, vizyonlarına ve sahip oldukları normatif ya da düzenleyici araçlara, geliştirilen kriterler doğrultusunda, sadece normatif ilkelerin beyan edilmesi değil, aynı zamanda bu ilkelerin ne ölçüde somut politika araçlarıyla desteklendiği, izleme mekanizmalarının varlığı, hesap verebilirlik düzeyi ve paydaş katılımının sağlanma biçimi gibi yönlerden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yapay zekânın küresel düzeyde hem fırsatlar hem de tehditler barındırması nedeniyle, bu örgütlerin sadece bölgesel çıkarları değil, aynı zamanda evrensel değerleri de dikkate alarak politika üretmeleri giderek daha önemli hâle gelmektedir.

Yapılan analiz sonucunda örgütlerin etik ilkeler, insan haklarına duyarlılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, ayrımcılığın önlenmesi ve veri güvenliği gibi konularda büyük oranda benzer değerlere sahip olduğu görülmüştür. Tüm örgütler, yapay zekânın insan merkezli, kapsayıcı ve sorumlu biçimde geliştirilmesi gerektiği konusunda fikir birliği içerisinde. Ayrıca, çevresel sürdürülebilirlik ve dijitalleşmenin sosyal etkileri gibi konular da tüm belgelerde ortak biçimde yer almaktadır. Çok paydaşlı yönetim, uluslararası iş birliği ve ortak etik çerçeve oluşturma hedefleri de örgütlerin benimsediği ortak prensipler arasında yer almaktadır.

Ancak bu ortak değerlerin, örgütlerin yapısı ve işlevsel misyonları çerçevesinde farklı politika araçlarıyla desteklendiği gözlemlenmiştir. BM ve UNESCO daha çok normatif çerçeveler sunan, evrensel etik ve sosyal değerleri önceleyen, bağlayıcılığı olmayan ancak yön gösterici belgeler hazırlayan örgütlerdir. UNESCO, kültürel çeşitlilik ve eğitim gibi özgün tematik alanlarla etik ilkeleri somutlaştırmakta; BM ise dijitalleşmeyi sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkilendirmektedir. OECD, ekonomik iş birliği temelinde hareket eden ve teknik uygulama rehberliği sunan bir yapıya sahiptir. Yapay zekâyı ekonomik büyüme, politika uyumu ve yenilikçilik çerçevesinde değerlendiren OECD, bağlayıcılığı olmasa da veri temelli rehberlik ve politika izleme gibi güçlü araçlarla yönlendirme sağlamaktadır.

AB ise dört örgüt içinde yasal bağlayıcılığı olan tek yapı olarak farklılaşmaktadır. Yapay zekâyı ilişkin stratejik belgelerin yanı sıra, 2024'te kabul edilen AB Yapay Zekâ Yasası ile risk bazlı, denetim ve yaptırım mekanizmaları içeren bir düzenleyici rejim oluşturmuştur. Bu durum, AB'yi yalnızca etik çerçeve belirleyen bir aktör olmaktan çıkararak, uygulamayı zorunlu kılan bir regülasyon otoritesine dönüştürmektedir. AB'nin bu yaklaşımı, üye ülkelerin çıkarlarını önceleyen ancak temel haklar ekseninde etik uyumlu bir yapay zekâ ortamı kurma hedefini yansıtır.

Sonuç olarak, bu dört örgüt arasında amaçlar, araçlar, bağlayıcılık düzeyleri ve kurumsal öncelikler açısından dikkat çekici farklılıklar bulunsun da yapay zekânın insanlık

yararına sorumlu bir şekilde kullanılması gerektiği noktasında güçlü bir ortaklık söz konusudur. Gelecekte yapay zekâ yönetişiminin etkili olabilmesi için hem bu normatif birlikteliğın güçlendirilmesi hem de kurumsal farklılıkların bir arada çalışabileceğı esnek ve çok katmanlı bir küresel yönetim modeli geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abbott K. W.; Snidal, D. (2000). Hard and Soft Law in International Governance. *International Organization*, 54, pp 421-456 doi:10.1162/002081800551280

AI HLEG - Independent High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. (2019). *Ethics guidelines for trustworthy AI*. European Commission. Erişim Tarihi: Mart 8, 2025. https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=60419.

Dedeoğlu, B. (1998). Uluslararası örgütlerin farklı sınıflandırma biçimleri. *İstanbul İktisat Dergisi*, 49(0), 15–30. <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/ije/article/uluslararasi-orgutlerin-farkli-siniflandirma-bicimleri>

European Commission (2015). *A Digital Single Market Strategy for Europe*. Erişim Tarihi: Mart 23, 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0192&from=EN>.

European Commission (2018a). *Artificial Intelligence for Europe*. Erişim Tarihi: Mart 23, 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0237&from=EN>.

European Commission (2018b). *Coordinated Plan on Artificial Intelligence*. Erişim Tarihi: Mart 24, 2025. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:22ee84bb-fa04-11e8-a96d-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF.

European Commission (2019). *Building Trust in Human-Centric Artificial Intelligence*. Erişim Tarihi: Mart 24, 2025. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/communication-building-trust-human-centric-artificial-intelligence>.

European Commission (2020). *White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust*. Erişim Tarihi: Mart 25, 2025. https://commission.europa.eu/system/files/2020-02/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf.

European Commission. (2024, April 11). Commission launches consultation on AI Act prohibitions and AI system definition. European Commission. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-launches-consultation-ai-act-prohibitions-and-ai-system-definition>

European Parliament and Council. (2024). *Artificial Intelligence Act*. Official Journal of the European Union, 2024/1689. Erişim Tarihi: Mart 26, 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689>.

Floridi, L. (2023). *The Ethics of Artificial Intelligence: Principles, Challenges, and Opportunities*. Oxford University Press.

Kanat, S., & Aytaç, M. (2018). Suriyeli mülteciler özelinde Avrupa Birliği ortak göç politikası ve birlik ile üye devletler arasında egemenlik tartışmaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 55–86. ISSN 2148-9424.

OECD (2016). *OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2016*. OECD Publishing, Paris. Erişim Tarihi: Nisan 6, 2025. http://dx.doi.org/10.1787/sti_in_outlook-2016-en.

OECD (2019). *Artificial Intelligence in Society*. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/eedfee77-en>. Erişim Tarihi: Nisan 6, 2025. https://www.oecd.org/en/publications/artificial-intelligence-in-society_eedfee77-en/full-report.html.

OECD (2021a). *State of Implementation of the OECD AI Principles: Insights from National AI Policies*. OECD Digital Economy Papers, No. 311)

OECD (2022). *OECD Framework for the Classification of AI systems*. OECD Digital Economy Papers, No. 323, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/cb6d9eca-en>.

OECD. (2021b). Tools for trustworthy AI: A framework to compare implementation tools for trustworthy AI systems (OECD Digital Economy Papers, No. 312). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/008232ec-en>

OECD. (2023). The state of implementation of the OECD AI Principles four years on (OECD Artificial Intelligence Papers, No. 3). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/835641c9-en>

OECD. (2024). AI principles: OECD recommendation on artificial intelligence. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/en/topics/ai-principles.html>

OECD.AI. (2021). OECD Artificial Intelligence Policy Observatory. OECD. <https://oecd.ai/en/>

OECD.AI. (2025a). Catalogue of tools & metrics for trustworthy AI overview. OECD.AI. Erişim adresi <https://oecd.ai/en/catalogue/overview>

OECD.AI. (2025b). About the Global Partnership on Artificial Intelligence (GPAI). OECD.AI. Erişim adresi <https://oecd.ai/en/about/about-gpai>

Okcu, M., & Düz, S. (2023). Dijital çağ başlarken: Avrupa Birliği'nin dijitalleşme ve yapay zekâ stratejileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 221–240.

Trubek, D. M., Cottrell, P., & Nance, M. (2005). “Soft Law,” “Hard Law,” and European Integration: Toward a Theory of Hybridity (Jean Monnet Working Paper No. 02/05). New York University School of Law. <https://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/05/050201.pdf>

UNESCO. (2020). *Outcome document: First draft of the recommendation on the ethics of artificial intelligence* (SHS/BIO/AHEG-AI/2020/4 REV.2). Erişim Tarihi: Mart 8, 2025. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373434>.

UNESCO. (2021). *Recommendation on the ethics of artificial intelligence*. Paris, France: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

UNESCO. (2023a). *Guidance for generative AI in education and research*. Erişim Tarihi: Mart 8, 2025. <https://doi.org/10.54675/EWZM9535>.

UNESCO. (2023b). Readiness Assessment Methodology: A Tool of the Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://doi.org/10.54678/YHAA4429>

UNESCO. (2025). Global AI Ethics and Governance Observatory. UNESCO. <https://www.unesco.org/ethics-ai/en>

UNESCO. (t.y.-a). *UNESCO in brief*. Erişim Tarihi: Mart 8, 2025. <https://www.unesco.org/en/brief>.

UNESCO. (t.y.-b). *Sustainable Development Goals (SDGs)*. Erişim Tarihi: Mart 8, 2025. <https://www.unesco.org/en/sdgs>.

UNESCO. (t.y.-c). Digital competency framework for civil servants. <https://www.unesco.org/en/digital-competency-framework>

UNESCO. (t.y.-d). AI Ethics and Governance Lab. Global AI Ethics and Governance Observatory. Erişim adresi <https://www.unesco.org/ethics-ai/en/lab>

United Nations (1945). *Charter of the United Nations*. Erişim Tarihi: Şubat 19, 2025. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.

United Nations (2020). *Report of the Secretary-General: Roadmap for digital cooperation*. Erişim Tarihi: Şubat 19, 2025. https://www.un.org/en/content/digital-cooperation-roadmap/assets/pdf/Roadmap_for_Digital_Cooperation_EN.pdf.

United Nations (2021). *Our common agenda: Report of the Secretary-General*. Erişim Tarihi: Şubat 19, 2025. https://www.un.org/en/content/common-agenda-report/assets/pdf/Common_Agenda_Report_English.pdf.

United Nations (2023). *Our common agenda policy brief 5: A global digital compact — An open, free and secure digital future for all*. Erişim Tarihi: Şubat 19, 2025. www.un.org/sites/un2.un.org/files/our-common-agenda-policy-brief-gobal-digi-compact-en.pdf.

Wodi, A. A. (2024). AI Governance: An Overview (Revised June 2024). <https://ssrn.com/abstract=4840769>